

Mohács: számvetés

Mohács: An Assessment

Tanulmányok
az 1526. évi mohácsi csatáról

Studies on the Battle of Mohács
(1526)

Mohács: számvetés
Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról

Mohács: An Assessment
Studies on the Battle of Mohács (1526)

MOHÁCS: SZÁMVETÉS

Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról

Mohács: An Assessment

Studies on the Battle of Mohács (1526)

Szerkesztők

Varga Szabolcs – Kovács István

A szerkesztők munkatársa

Bencze Krisztina

Nemzeti Örökség
Intézete

JANUS
PANNONIUS
MÚZEUM

BUDAPEST
2025

A kötet a

támogatásával valósult meg.

A kötet a Janus Pannonius Múzeum 1159/2023. (IV. 27.) kormányhatározat által támogatott Mohács500 csatatérkutatói projektjének és a Nemzeti Örökség Intézete 1159/2023. (IV. 27.) kormányhatározat által támogatott Mohács500 projektjének keretében készült.

Olvasószerkesztő
Bertók Krisztina

Borítóterv
auri

Borítóképek
Maximilian stílusú sisak modern replikája, Janus Pannonius Múzeum
(készítő: Bánsághi Máté páncéltészeti iparművész, fotó: Füzi István)
A mohácsi csata. Illusztráció az Ehrenspegel des Hauses Österreichban, 1555–1559 körül
(Wikimedia Commons)
II. Lajos haditanácsa Mohács előtt, török miniatúra (Wikimedia Commons)
Abriss des Königreichs Ungarn mit angrenzenden Ländern (A Magyar Királyság és a szomszédos országok
vázlata), Herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten, Ostpr. Fol. 14 250, Bl. 2, l. A

Előszó
A Janus Pannonius Múzeum által vezetett Mohács500 csatatérkutatói program keretében végzett
fémkereső-műszeres terepbejárások kiterjedtsége

Utószó
A Janus Pannonius Múzeum által vezetett Mohács500 csatatérkutatói program keretében talált fémleletek
a csatatér környezetéből

A térképeket készítette
Szabó Tibor

© A szerzők
© Martin Opitz Kiadó
© Nemzeti Örökség Intézete
© Janus Pannonius Múzeum

ISBN 978-615-6998-12-5

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

A Martin Opitz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

TARTALOM / TABLE OF CONTENTS

ELŐSZÓ/PREFACE (VARGA Szabolcs).....	7
KIS Luca – SZABÓ Árpád – VIG Viktor – DE ANDRÉS, Marcos – TIHANYI Balázs – BERECKZI Zsolt – KOCSMÁR Réka – GERETOVSZKY Zsolt – VAJDA Balázs – MAI Tímea – ZAY Orsolya – HARAMZA Márk – BERTÓK Gábor – NEMÉNYI Réka – PÁLFI György: Egy arc és sors a mohácsi III. tömegsírból. A 95. számú egyén biológiai rekonstrukciója ♦ An Individual's Face and Fate from the Mass Grave No. III of Mohács. Biological Reconstruction of the Individual No. 95	9
VÁGVÖLGYI Lili – KOCSMÁR Réka – NEMÉNYI Réka – SIMON Zsófia – VIG Viktor – GELLAI Fanni – SZABÓ Árpád – MAI Tímea – HEGYI Andrea – KIRÁLY Kitty – BERECKZI Zsolt – MOLNÁR Erika – PÁLFI György: Kivégzésre utaló nyomok és egyéb paleopatológiai jelenségek a mohácsi IV. tömegsír embertani anyagában. Előzetes megfigyelések ♦ Evidence of Execution and Other Paleopathological Phenomena in the Anthropological Material from Mass Grave No. IV of Mohács. Preliminary Observations	31
SZABÓ Árpád – MAI Tímea – VIG Viktor – PÁLFI György: A sátorhelyi perimortem sérülések összevetése más középkori tömegsírokban talált jelenségekkel. A kivégzés mellett szóló további orvosszakértői megfigyelések ♦ Comparison of the Perimortem Injuries in Sátorhely with those Found in other Medieval Mass Graves. Additional Forensic Medical Observations Supporting Execution as the Cause of Death	61
B. SZABÓ János: „Ért kalászt lengettél”. Alkalmas-e a Mohácsi-sík csatatérnek? ♦ “You ripened the wheat”. The Suitability of the Mohács Plain as a Battlefield	91
VICZIÁN István – SZEBERÉNYI József – DRUSZA Tamás: A majsai Borza-patak szerepe a mohácsi csata földrajzi rekonstrukciójában ♦ The Role of the Borza Stream at Majs in the Geographical Reconstruction of the Battle of Mohács	101
K. NÉMETH András: A Mohácsi-sík középkori egyházi topográfiája ♦ The Medieval Ecclesiastical Topography of the Mohács Plain.....	127
PÁNYA István – FÓTI Miklós – STEUER István: A pusztulás útjai. Az 1526. évi török hadjárat régészeti emlékei a Duna–Tisza közén ♦ Traces of Destruction: Archaeological Remains of the Ottoman Campaign of 1526 in the Danube–Tisza Interfluvium.....	155
HARAMZA Márk – BÁNYAI Ferenc: Sarkantyúk a mohácsi csata korában ♦ Spurs in the Era of the Battle of Mohács	175
NÉMETH Balázs – HARAMZA Márk – BERTÓK Gábor – NEMÉNYI Réka – SZABÓ Tibor: Mutatnak-e hasonlóságot a tömegsírokban talált lövedékek a mohácsi csata egyik magterületének tekintett majsai falunyomnál talált lövedékekkel? ♦ Do the Projectiles Found in the Mass Graves Show any Similarities to Those Found in Majs Settlement Trace, which is Considered One of the Main Areas of the Battle of Mohács?	199
PÁNYA István – JANKÓ Annamária: A mohácsi csata emlékei az első katonai felmérés eredeti szelvényein ♦ Traces of the Battle of Mohács on the Original Sections of the First Military Survey	219
FILIPOVIĆ, Emir O.: A kereszténység kapujának kulcsa? Bosznia az oszmán kalapács és a magyar álló között ♦ The Key to the Gate of Christendom? Bosnia Between the Ottoman Hammer and the Hungarian Anvil.....	239

NEMES Gábor: Az Apostoli Szentszék „keleti politikája” a 15–16. században ♦ The “Eastern Policy” of the Holy See in the 15 th and 16 th Centuries.....	257
KRUPPA Tamás: A Velencei Köztársaság és az Oszmán Birodalom diplomáciai kapcsolatai (1499–1540) ♦ Diplomatic Relations between the Republic of Venice and the Ottoman Empire (1499–1540).....	267
KORPÁS Zoltán: Csaták és pusztítás. Pavia, Mohács és Róma (1525–1527) összefüggései a Magyar Királyság történetének szemszögéből ♦ Battles and Devastation: Pavia, Mohács, and the Sack of Rome (1525–1527) in the Context of the Fate of the Kingdom of Hungary.....	281
C. TÓTH Norbert: Az Alsó részek főkapitánysága 1523–1526 között. Tomori Pál kapitányságai ♦ The Captaincy General of the Lower Parts, 1523–1526: the Captaincies of Pál Tomori.....	303
NEUMANN Tibor: A mohácsi áldozatok listái 1526 őszéről (szövegkiadás és kommentár) ♦ Lists of Victims from the Battle of Mohács in the Autumn of 1526 (text edition and commentary).....	325
FEDELES Tamás: Klerikusok fegyverben. A mohácsi csata ismert egyházi résztvevői ♦ Clerics in Arms: Known Church Participants in the Battle of Mohács.....	377
MACKAY, Christopher S.: Brodaries <i>Verissima Historiájának</i> első kiadása: háttér és kontextus ♦ Background and Context of the 1527 Edition of Stephen Brodericus’s <i>Verissima Historia</i>	391
SZEBELÉDI Zsolt: Szerémi György Mohács-képe ♦ György Szerémi’s Vision of Mohács.....	417
KASZA Péter: Zermegh-kontextusok ♦ Zermegh Contexts.....	427
SUDÁR Balázs: Két török költő a mohácsi csatáról: Mahremi és Esziri ♦ Two Ottoman Poets on the Battle of Mohács: Mahremi and Esiri.....	447
FÓTI Miklós: Hindi baba jövődölése Szulejmán szultán győzelméről a mohácsi csatában: legenda és valóság ♦ The Prophecy of Hindi Baba about the Victory of Sultan Suleiman in the Battle of Mohács: Myth and Reality.....	461
VARGA Szabolcs: A mohácsi csata emlékei Boszniában ♦ Memories of the Battle of Mohács in Bosnia.....	475
CSEPREGI Zoltán: Templomrabló? Hitvalló? Szerencselovag? Stratéga? Brandenburgi György örgróf (1484–1543) a történetírásban ♦ Church Robber? Pious? Venturer? Strategist? Margrave George of Brandenburg (1484–1543) in Historiography.....	485
MACZÁK Ibolya: Mohácsi események Illyés István Szent György napjára írt prédikációiban ♦ Events Related to the Battle of Mohács in István Illyés’s Sermons Written for St. George’s Day.....	499
S. LACZKÓ András: „S még áll Mohács...” Az 1526. évi csata reformkori költői reprezentációiról ♦ “And there Mohács uphanged...” Poetic Representations of the Battle of Mohács (1526) in the Reform Era.....	505
LAKATOS Adél: Tomori Pál érsek alakja az 1896. évi millenniumi kiállítás kalocsai előkészületeiben ♦ The Figure of Archbishop Pál Tomori in the Preparations for the 1896 Millennium Exhibition in Kalocsa.....	515
KANÁSZ Viktor – NAGY Katalin: Burgio nuncius árnyékában. A budapesti nunciusok és Mohács emlékezete ♦ In the Shadow of Nuncio Burgio: the Nuncios of Budapest and the Memory of Mohács.....	535

ELŐSZÓ

Íme, csak elérkeztünk a mohácsi csata 500. évfordulójának küszöbére, ahonnan már belátható közelségben van a megemlékezés, ugyanakkor vissza lehet tekinteni a tudományos felkészüléssel töltött elmúlt esztendőkre. Bár az idei év még számos új kötettel és eredménnyel fogja gazdagítani a mohácsi csata szakirodalmát, már így is elmondható, hogy talán egyetlen olyan történelmi évforduló sem volt a közelmúltban, amelyre ennyire készült volna a magyar tudóstársadalom. Ez pedig önmagában érték, hiszen azt mutatja, hogy a hazai tudományos közeg minden nehézség ellenére képes összefogni, és a tudásával, szakértelmével továbblendíteni a csatával kapcsolatos gondolkodásunkat. Ez annak ellenére így van, hogy 2018-ban, amikor elindult a Magyar Tudományos Akadémia és Pécsi Tudományegyetem közös pályázata, vagy 2020-ban, amikor a Martin Opitz Kiadó gondozásában megjelent a könyvsorozat első kötete *Eke mentén, csata nyomában* címmel, sok esetben még teljesen mást gondoltunk megoldandó feladatnak. Azonban éppen ez a kutatás lényege, hogy járatlan úton, a tudományos módszertan szabályai szerint jutunk el újabb és újabb kérdésekig, amelyek sokszor fontosabbak, mint a biztos válaszok.

Ki gondolta volna 2020-ban, hogy azóta – ha csupán a jelen kötetet szintén magába foglaló „nagy piros könyvsorozatot” is nézzük – tucatnyi alaptanulmány jelenik meg csak az időközben feltárt III. és IV. tömegsír anyagából, és immár biztos lábakon áll az a tétel, hogy az előkerült maradványok a csata utáni kivégzés keresztény áldozataié, s immár arról beszélhetünk, hogy milyen betegségekben szenvedtek, honnan származtak a csata résztvevői, továbbá néhány esetben szinte karnyújtásnyira vagyunk az arcreekonstrukcióktól. Azaz 2026-ban végre arcot kapnak az ötszáz éve kivégzett áldozatok. Ennek a személyességnek a közgondolkodásra gyakorolt pozitív hatása ma még felbecsülhetetlen. És ki gondolta volna pár elvakult történészen kívül, hogy össze lehet állítani egy, az eddigi ismereteinket jóval meghaladó névsort a csatában részt vett személyekről. A külvilág számára láthatatlan sziszifuszi munkával mára eljutottunk oda, hogy létezik egy ilyen lista, készülnek a benne szereplők életrajzai, és e kötet

egyik tanulmánya elemzi a csata után keletkező veszteséglistákat, miközben módszertani alapot ad ahhoz, hogy milyen erudícióval lehet nekiállni egy ilyen munkának. Eddig biztosnak hitt nevekről derült ki, hogy valójában sosem léteztek, míg mások, akiket eddig sosem „jegyzett” a történelem, ott voltak a mohácsi csatában. Így az arcok mellett neveket és sorsokat is kapnak az eddig megfoghatatlan hősök, ez pedig óhatatlanul személyessé formálja a csata eddig jobbára absztrakt fogalmát.

Lépünk azonban beljebb a tudomány által kitért ajtón, és nézzük meg a régészet, a geográfia, az irodalomtörténet, a muzeológia, a művészettörténet és az etnográfia új eredményeit. Vajon ki gondolta volna, hogy a régészek által talált aprócska lövedékekből ma már pontosan meg tudjuk állapítani, miként készültek, hogyan használták ezeket, azaz értjük a korabeli tűzfegyverek működését? Vagy hogy épp a csatatéren talált apró sarkantyútöredékekből érthetjük meg a korabeli lovasság működését? Bizony, az e kötetben olvasható eredmények még kérdésként sem merültek fel pár évvel korábban. Valójában ebből mérhető le a tudomány eredményessége, hiszen végre kimondhatjuk, hogy a különböző tudományágak közötti párbeszédnek köszönhetően új szempontokat sikerült felvetnünk a csatával kapcsolatban.

Ugyanez elmondható a geográfiával összefüggésben is. Míg 2020-ban még csak történészek szóltak hozzá a táji környezethez, az azóta eltelt esztendőben földrajztudósok, néprajzosok és régészek is bekapcsolódtak a kutatásba, és egy sor tanulmányban rekonstruálták az ötszáz évvel korábbi természeti állapotot. Munkájuk eredményeképp Mohács környéke mára a Kárpát-medence legjobban dokumentált kistérségévé vált, és ez megtermékenyítő hatással van a legújabb csatarekonstrukciókra is, amelyekből az emlékévben is várhatóak új eredmények.

Az elmúlt év szellemi pezsgéséhez természetesen hozzájárultak a csata emlékezetével kapcsolatos kutatások is, csak ebben a kötetben egymás mellett olvasható egy-egy írás három kortárs történetíró, Brodarics István, Szerémi György és Zermegh János szövegeiről. S ehhez még hozzájönnek

a 18–19. századi irodalmi és a 20. századi egyházi recepcióval kapcsolatos eredmények, ahogy Tomori Pál emlékeztetének izgalmas bemutatása, amely jól kiegészíti a mohácsi fővezér katonai tevékenységéről írt tanulmányt, mintegy ívet húzva a múlt és a jelen között. Ráadásul 2026-ban immár nem csak a magyar kulturális emlékezetéről beszélünk Mohács kapcsán, hiszen e kötetben több cikk is sorakozik a csata oszmán és boszniai szellemi lenyomatáról, mert – az elmúlt évek kutatásainak eredményeként az is kiderült, hogy – a mohácsi csata hatása és jelentősége, ezáltal pedig értelmezési kerete is túlmutat a magyar szemhatáron. Európai ügy, amint ezt a kötetben olvasható korabeli diplomáciával foglalkozó cikkek világosan bizonyítják, és ebbe a földrajzi fogalomba a keleti sztyeppe és a Krím-félsziget is beletartozik. Az oszmán elefántcsorda dübörgése az egész kontinensen nyomot hagyott, még ha a sebek javát mi is kaptuk. Bár ezzel a régi toposszal is illik óvatosan bánnunk, hiszen a Bosznia 15. századi sorsáról szóló cikket elolvasva kiderül, bizony nekik még nálunk is mostohább sors jutott osztályrészül.

Jelen kötet a könyvsorozat ötödik és egyben utolsó kötete. Az első még a Janus Pannonius Múzeum és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem együttműködésében jelent meg, a következőket – nem tudok rá jobb szót – a kegyelem gondozta. A kiadásnak biztos pénzügyi háttere sosem volt, a szerzők egy forintot sem láttak munkájukért, a szerkesztés pedig

kötelességtudatból történt. Valahogy azonban mindig létrejött körülötte egy háló kollégák és baráti intézmények jóakaratából, sorra érkeztek a kéziratok, és menet közben akadt támogató is, így nagy köszönet illeti a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóságát és minden egyes munkatársát, akik nélkül sem e sorozat kötetei, sem a Mohács500 nagy programjai nem születtek volna meg. Ugyanez igaz a Janus Pannonius Múzeum és a Szegedi Tudományegyetem heroikus munkát folytató kutatóira, valamint a sorozatot életben tartó Martin Opitz Kiadóra és Bertók Krisztinára, akinek a mottója lehetne a mondás: „a lehetetlent azonnal teljesítjük, a csodákra egy kicsit várni kell”. A Nemzeti Örökség Intézete szintén komoly erőket mozgósított a sorozat érdekében, köszönet érte az ott dolgozóknak.

Mégis elsősorban a szerzőket emelem ki, akik közül sokan évek óta rendületlenül kitartottak egy olyan sorozat terve mellett, amely egy mély metasztét adja a jelenlegi mohácsi csatával kapcsolatos kutatásoknak. A rögtönzött számvetés szerint öt kötet több mint száz tanulmánya reprezentálja ezt az eredményt, és bár jóslásokba nem illik bocsátkozni, valószínű, hogy ennek köszönhetően már másképp fogunk gondolkodni és beszélni a mohácsi csatáról, mint eddig, ami reményre ad okot. Végezetül pedig köszönetet mondunk az Olvasónak, aki kézbe fogta, elolvasta, véleményt mondott s továbbgondolta a kötetben megfogalmazottakat.

Varga Szabolcs

A VELENCEI KÖZTÁRSASÁG ÉS AZ OSZMÁN BIRODALOM DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATAI (1499–1540)*

KRUPPA TAMÁS**

A tanulmány a Velencei Köztársaság és az Oszmán Birodalom 1499 és 1540 közötti diplomáciai kapcsolatainak alakulását vizsgálja. A két hatalom viszonyát egyrészt a földrajzi közelség, másrészt a tengeri-kereskedelmi érdekellentétek határozták meg: Velence földközi-tengeri uralma az oszmán terjeszkedés útjában állt. A második velencei–oszmán háború (1499–1503) során az itáliai városállam súlyos területi és gazdasági veszteségeket szenvedett, elvesztette tengeri fölényét, hatalma pedig visszaszorult a Földközi-tenger keleti medencéjében. A háborút követően Velence diplomáciája a túlélésre rendezkedett be: a Köztársaság inkább a gazdasági stabilitás és a levantei kereskedelem fenntartására törekedett. Közben az Oszmán Birodalom keleti hódításai (Szíria, Egyiptom) átrendezték a térség viszonyait, ami a portugálok indiai útvonalának megnyitásával és az itáliai háborúk folytatásával együtt súlyos következményekkel járt a velencei gazdaságra nézve. Az oszmánokkal folytatott titkos diplomácia jól mutatja Velence pragmatikus külpolitikáját, amely egyszerre igyekezett részt venni az oszmánellenes szövetségekben, ugyanakkor fenntartani a modus vivendit a Portával. A korszak végére, Szulejmán uralkodása idején a velencei–oszmán viszony rendeződött: a két hatalom között a rivalizálást felváltotta egyfajta kényszerű együttműködés, amelyben a diplomácia és a kereskedelem egyaránt kulcsszerepet kapott. A velencei diplomácia „Janus-arcú” volt, mert erőfeszítéseit megosztotta a tenger és a szárazföld (Terraferma) között, amelyet a földrajzi felfedezések, valamint az Oszmán Birodalom hegemon törekvései tovább erősítettek. Ez a felemás stratégia passzív keleti politikát eredményezett, amelynek következtében a Köztársaság saját politikájának foglyává vált: a tengeri kereskedelem csökkenő bevételeit a szárazföldi birtokok ellensúlyozhatták, ám ezeket csak francia és – paradox módon – oszmán segítséggel tudta biztosítani. A semlegesség deklarált doktrínájához már nem állt a rendelkezésére megfelelő érdekérvényesítő erő, Velence pedig lassan kiszorult a nagyhatalmak sorából.

KULCSSZAVAK: kora újkori diplomácia, Magyarország és a pápaság, velencei diplomácia, velencei–magyar kapcsolatok, magyar–oszmán háború

VÁLTOZÓ IDŐK

„Mondjátok meg a Signoriának, hogy vége a házaságának a tengerrel; most mi következünk.” A szavak Mesih nagyvezír szájából hangzottak el, aki a Portán a békéről tárgyaló Alvise Manentinek mondta ezt 1500. február 28-án.¹

A Velencei Köztársaság és az oszmán hatalom – az általam tárgyalt időszak első felében még nem birodalom – viszonyára alapvető hatást gyakorolt a közöttük elterülő földrajzi tér. Ennek elemei

a Földközi-tenger keleti medencéjét ellenőrző velencei fennhatóság alatt álló nagy szigetek, Ciprus és Kréta a közel-keleti (levantei) velencei telepekkel együtt, az Égei-tenger partvidéke a Peloponnészoszi-félszigettel és Euboiai szigetével, a Gallipoli- és Boszporusz-tengerszorosok Konstantinápolyal, amelyek a Fekete-tenger partvidékének velencei kereskedelmi lerakatai felé vezető útvonalat ellenőrizték, valamint az Adriai-tenger (*Golfo*) és partvonala

* Készült a HUN–REN PPKE–PTE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport keretében a TKI támogatásával.

** HUN–REN–PTE–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest–Pécs; Szegedi Tudományegyetem, Szeged, kruppat@gmail.com

¹ Idézi NORWICH 1989. 145.

az észak-itáliai velencei területekkel (*Terraferma*). Az ezeken a területeken átfutó kereskedelmi útvonalak feletti ellenőrzés, valamint a Balkán-félsziget ellenőrzésének kényszere és természetesen az ezzel (is) összefüggő terjeszkedési szándék már korán szembe állította egymással a Köztársaságot és a Portát. Ennek nyilvánvaló jele az első velencei-oszmán háború volt (1463–1479), amelyben a Köztársaságnak jelentős területvesztést kellett elkönyvelnie, amelyek között talán a legfájóbb Thesszaloniké kikötője, a Konstantinápolyt az albán tengerparttal összekötő ókori Via Egnatia és egyúttal a dél-balkáni területek, valamint a Gallipolihoz vezető tengeri és szárazföldi útvonal legfőbb ellenőrző pontja volt.²

A következő háború kerekén húsz év múlva robant ki, amikor II. Bajezid szultán kihasználta az 1494-ben kitört váltakozó intenzitású itáliai háborút, és 1499-ben támadást indított Velence égei-tengeri birtokai ellen.³ VIII. Károly francia király hadjárata, amely az itáliai háborúk kezdetét jelezte, gyors sikert hozott; seregei elfoglalták a Nápolyi Királyságot.⁴ Az ürügyet a támadásra a dél-itáliai Anjou-örökségre bejelentett francia igény jelentette, amely ugyanakkor túlmutatott Nápoly megszerzésén, és magában hordozta az 1204-ben megalapított és bő fél évszázadig – de egyes részeiben egészen az oszmán hódításig – fennálló Latin Császárság visszaállításának igényét is. Vagyis azoknak a területeknek a visszafoglalását, amelyeket a megelőző fél évszázadban az oszmán hatalom szerzett meg. VIII. Károly propagandája Nápoly elfoglalását összekötötte a törökök elleni keresztes hadjárat tervével,⁵ amely Bajezidet a Velence elleni támadásra sarkallta. A Köztársaság ugyanis ezekben az években a franciák szövetségese volt, és az oszmánokat aggasztották a velencei területnyereségek, például a pugliai kikötők megszerzése a Nápolyi Királyságtól. A szultán mozgásterét növelte, hogy 1495-ben – valószínűleg mérgezés következtében – elhunyt Európába menekült testvére, Dzsem herceg, akit száműzetése idején a különböző

európai hatalmak, a franciák, a pápaság, végül a rodoszi lovagok egyaránt kijátszottak ellene, és ezzel évekre megakasztották Európával kapcsolatos terveit.⁶ Szintén Bajezid kezére játszott, hogy 1499-ben véget ért lengyel-oszmán háború, és a belpolitikai okok, például a szpáhilázadás ugyancsak támadásra ösztönözték.

Velence a támadás hírére azonnal nekikezdett egy oszmánellenes keresztény liga tető alá hozásának. Követei felkeresték az európai udvarokat; a városállam főleg a területileg érintett hatalmak, a Magyar és a Lengyel Királyság, a *padre commune*, azaz a pápa, valamint a fentebb említett okok miatt Franciaország támogatását igyekezett elnyerni. Végül 1501-ben sikerült tető alá hozni egy velencei–magyar–pápai hármas törökellenes szövetséget. A velencei diplomácia eredetileg kettős szövetségi rendszert akart létrehozni; egy általános ligát, amelybe tulajdonképpen minden nyugat-európai keresztény államot vártak, és egy úgynevezett különleges szövetséget, amelyben egy szűkebb kör, a leginkább érintett hatalmak vettek volna részt. Végül 1501-ben az említett három hatalom részvételével formálisan ez a második fajta koalíció jött létre. A velencei állami levéltár igen gazdag dokumentációját őrzi a szövetség történetének, számos dokumentumot találunk a megalakulás körülményeire, illetve a liga felbomlására vonatkozóan az 1500–1503 közötti időszakból.⁷ Ezekből az iratokból nemcsak a kor egyik legfejlettebb diplomáciájának működése tapintható ki, hanem kiderül az is, hogy a Köztársaság követleinek miféle nehézségekkel kellett megküzdeniük a budai udvarban.

A Köztársaság és a Magyar Királyság a dalmáciai területek miatt már az Árpád-kor óta több háborút is vívott egymással, és bár a feszültség a török fenyegetés, a közös veszély miatt enyhült, tulajdonképpen soha nem szűnt meg teljesen. Az itáliai háborúk szintén a feszültség irányában hatottak, hisz mint látni fogjuk, a német-római császár – jelesül Habsburg (I.) Miksa (1493–1516) – számára,

² MORO 2019; NORWICH 1989. 96–113.

³ LANE 1991. 283–284; NORWICH 1989. 145–153; MORO 2020. 13–49.

⁴ MALLETT-SHAW 2014. 6–38; MORO 2020. Magyarul ld. IFJ. BARTA 2009. 11–27.

⁵ SETTON 1978. 448, 451–461.

⁶ Dzsemről ld. FISHER, 1948. 29–50; PEDANI, 2006. 48–51; INALCIK, 2004. 66–88.

⁷ Bologna, Biblioteca Comunale dell'Arciginnasio (BCA), Ms. A 269, passim. A kódex Sebastian Giustinian budai velencei követ és társai levelezését tartalmazza az 1500–1503 közötti időszakból. A jelentések kiadásra való előkészítése folyamatban.

aki ebben a konfliktusban rendszeresen a Velence-ellenes szövetségekben foglalt helyet, egyik természetes szövetségesnek a vitás területek miatt éppen a Magyar Királyság adódott. Ami azonban még nagyobb szerepet játszott, hogy ugyancsak földrajzi okok miatt Velence és a Magyar Királyság érdekeinek a súlypontja máshová esett. Előbbi fő célja az volt, hogy a területeire, befolyási övezeteire nehezedő oszmán nyomást valahogy csökkentse. Ehhez pedig az oszmánellenes hadműveleteket a tengeri régió helyett a szárazföld belsejébe akarta kanalizálni, és amiben számított Jagelló (II.) Ulászló magyar királyra, akinek a területei éppen így kerültek az oszmán hódítás tengelyébe.

A Magyar Királyság érdeke – épp fordítva – az volt, hogy az oszmán csapatokat elvonják a magyar határoktól a dalmáciai, illetve égei, adriai, tehát alapvetően tengeri hadszíntérre. Ezt a különbséget természetesen az oszmán diplomácia is érzékelte, éppen ezért a háború kitörésével egy időben követet küldött Budára előnyös békefeltételekkel; a követ hosszú hónapokig tartózkodott a magyar fővárosban, majdnem párhuzamosan a szintén azonnal odaküldött velencei megbízottakkal.⁸ Ugyanakkor a Köztársaság követei megjelentek a Portán is, hátha sikerül kölcsönösen előnyös feltételekkel útját állni a további háborús eszkalációnak. Ez a próbálkozás évekig nem járt sikerrel, az viszont vigaszul szolgált a velencei diplomáciának, hogy a Budára és Rómába küldött követei végül célt értek. 1501. május 13-án sikerült nyélbe ütniük az említett szövetséget, amely egy egyidejű és nagyszabású szárazföldi offenzívát irányzott elő, a hadműveletek időtartamát három évben határozva meg. A tervek szerint Velence a tengeren és szárazföldön mozgósítja a saját haderejét, és közben még fizet évi 100 ezer dukát pénzügyi segílyt a Magyar Királyságnak, míg a pápaság a pápai hajóhad mozgósítása és a tengeri hadműveletekben való részvételén túl további évi 40 ezer dukát folyósítására kötelezte magát a pápai tized terhére. A velenceiek ugyanakkor kikötötték, hogy további

hatalmak csatlakozásával arányosan csökken az általa fizetendő segíly mértéke.⁹

A Köztársaság elsősorban még a tatár veszély miatt szintén érintett Lengyelországot akarta bevonni a szövetségbe,¹⁰ amely a remények szerint idővel egy szinte minden nyugat-európai keresztény hatalmat tömörítő, összkeresztény összefogással nőtte volna ki magát. A Budán időző velencei követek levelezése név szerint is említi a spanyol, portugál, francia és angol királyokat, valamint a német-római császárt.¹¹ A szövetség végül csak részben töltötte be a feladatát; kétségtelenül indítottak hadműveleteket a velencei és a magyar csapatok, beérkeztek a pápai segílypénzek, ezek azonban nem fejlődtek tovább egy nagy általános keresztes hadjáratá, és nem csatlakoztak hozzá további hatalmak, még a krakkói királyi udvar sem, bár pénzt küldtek.

A kudarc okaiként említhetjük, hogy az eltérő és sokszor homlokegyenest ellentétes érdekek miatt összehangolt nagy szárazföldi és tengeri offenzívára végül soha nem került sor, a támadások és a részsikerek pedig nem változtatták meg a háború menetét és erőviszonyait. Másrészt az oszmán diplomácia kitartó aknamunkája sikeres volt, amelynek következményeként a felek között megmaradt a kölcsönös bizalmatlanság.

A Köztársaság és a Porta között tulajdonképpen a háború alatt sem szakadtak meg a diplomáciai kapcsolatok. Erre bizonyíték az említett Manenti, valamint egy Giovanni Giudecca nevű másik követ portai tárgyalásai.¹² Mivel a szultán viszonylag hamar felmérte, hogy a keresztény koalíciónak nagyobb a füstje, mint a lángja, joggal számolhatott azzal, hogy főbb háborús célkitűzéseit így is el fogja érni, és azokat el tudja majd fogadtatni a velenceiekkel. Ugyanakkor érdekelt volt a békében, mivel aggasztották az anatóliai fejlemények, ahol folyamatosan mozgolódott az Akkojunluszövetség. Ezért 1502-ben jelezte a megegyezési szándékát Velencének. A Köztársaság természetesen kapott az alkalmon, ezért a békét, pontosabban

⁸ ASVe Senato, Deliberazioni, Segrete, reg. 38, fol. 17v, BCA Ms. A 269, fol. 20r.

⁹ A hármas szövetségről ld. SETTON 1978. 531–533; KRUPPA 2023b. 38–44; KRUPPA 2023a. 131–136. A pápai diplomácia szerepéről ld. NEMES 2018. 9–46; NEMES 2016. 369–385.

¹⁰ BCA Ms A 269, passim.

¹¹ BCA Ms. A 269, passim.

¹² KOSÁRY 1978. 83–84; SANUTO 1880. 179–181.

fegyverszünetet még ebben az évben aláírták. A városállamnak jelentős veszteségeket (Modone, Corone, Zonchio, Santa Maura)¹³ kellett elkönyvelni, ráadásul az 1503-ban megkötött egyezség ellenére maradó vitás kérdések tisztázása egészen 1506-ig eltartott.¹⁴ A második velencei–oszmán háború az

előző háborúhoz képest azonban jóval súlyosabb következménnyel járt. Az elszenvedett újabb területi veszteségeknél sokkal fájóbb volt, hogy Velence elvesztette a Földközi-tenger keleti medencéjében addig élvezett tengeri hegemoniáját, ami nem sok jóval kecsegtetett a jövőre nézve.

A BÉKE KÖVETKEZMÉNYEI

A második oszmán–velencei háború után hosszú, több évtizedes szünet köszöntött be. Ennek legfőbb oka az egyre erősödő oszmán hatalom keleti politikája volt, amelynek eredményeképp I. Szelim (1512–1520) Szíria után 1517-ben meghódította az egyiptomi mameluk szultánságot, ami azonban nem érintette hátrányosan a levantei velencei pozíciókat.¹⁵ A Köztársaságnak fontos lerakatai, kolóniái voltak Alexandriában, Kairóban, illetve az egykori szentföldi államok, a mai Izrael, Libanon és Szíria területein. Azt hihetnénk, hogy az impériumváltás ezeket a velencei bázisokat kiszolgáltatottabbá tette az oszmánoknak, ám valójában a kereskedelem szempontjából előnyös is lehetett, hogy az egész térség egyetlen hatalom ellenőrzése alá került. Az igazi nehézséget az jelentette, hogy a második oszmán–velencei háborúval egy időben Vasco da Gama sikeresen elérte Indiát, ami a Köztársaságot gazdasági szempontból rendkívül nehéz helyzetbe hozta. Ez természetesen kihatott a politikai érdekérvényesítő képességére is. A portugálok ugyanis eltérítették a levantei útvonalakat az általuk ellenőrzött tengeri útvonalra. Könnyebbé csupán az jelentett, hogy Áden visszafoglalásával az oszmánok nyitva tudták tartani Vörös-tengeri útvonalat, amelyet a portugál hajókat kikerülni szándékozó kereskedők használhattak.¹⁶ Ám az Indiába vezető tengeri utakat nem sikerült oszmán ellenőrzés alá vonni, azok portugál kézben maradtak, ami hosszú távon nem jelentett jót a velencei érdekek szempontjából. A velencei nehézségek illusztrálására érdemes néhány adatot idézni.

Az 1499-ben kitört oszmán háború azonnali drágulást hozott az egyik fő bevételi cikknek számító fűszerek esetében. A bors ára az említett évben 56 dukát / 120 kg-ról 1501-re 130 dukátra nőtt.¹⁷ A háború, amelyhez hozzájárult az itáliai konfliktus is, az állami tisztségek esetén a fizetések 50 százalékos csökkentését, ezzel egy időben a vámok 30 százalékos növekedését okozta. A külföldiekre pedig vagyoadó formájában kényszerkölcsönöket vetettek ki.¹⁸

A portugál siker is azonnali hatással járt; a feljegyzések szerint 1502-ben egy félig üres hajó futott csak be a Levantéból, amelyet még írhatnánk az éppen véget ért háború számlájára, csakhogy 1504-ben és 1512-ben is teljesen üresen futottak be a hajók a velencei kikötőbe. Ráadásul a velenceieknek azzal a megalázó helyzettel is szembe kellett nézniük, hogy Vasco da Gama sikere és a lisszaboni fűszerbehozatal megugrása után a portugál király előzékenyen felajánlotta a városnak, hogy nyisson a portugál fővárosban lerakatot, ahol sokkal olcsóbban juthatott a távol-keleti áruhoz, mint Velencében. A Signoria visszautasította az ajánlatot, mivel az afrikai kerülőutat a megszokott útvonalhoz képest jóval kockázatosabbnak és bizonytalanabbnak ítélték meg (ebben tévedtek).. Másrészt ez a döntés az addigi évezredes gyakorlat és hagyomány feladásával járt volna, : ami a döntéshozók szerint még jobban kiszolgáltatta volna a várost egy idegen hatalomnak. A helyzet súlyosságát mutatja, hogy még az is felmerült, hogy nagyjából a mai Szezei-csatorna mentén tengeri átjárót építsenek.¹⁹

¹³ Methoni, Koróni, Pülosz, Lefkada, Görögország.

¹⁴ PEDANI 1994. 117; MORO 2020. 49.

¹⁵ MATUZ 1990. 68; ÁGOSTON 2021. 117–119.

¹⁶ LANE 1991. 335–336.

¹⁷ LANE 1991. 334.

¹⁸ ZORZI 1997. 217.

¹⁹ NORWICH 1989. 149–150; MORO 2020. 65–69.

Később újra felmerült az ötlet, hogy a velencei kereskedők lerakatot nyissanak Lisszabonban, ám ekkor az árak már túl magasak voltak, így végül ez a próbálkozás is elhalt.²⁰

A bankrendszer ugyancsak megszenvedte a háborút. A nagy bankok közül a Banca Garzoni és a Banca Lippomanónál likviditási gondok léptek fel, amely miatt a két pénzügyintézet nem is élte túl a háborút. Hasonló nehézségekkel kellett szembe nézni a Banca Priulinak és a Banca Pisaninak; ezek a háború után újra kinyitottak, ám utóbbi csak egy

320 ezer dukátos garanciának köszönhetően került el az összeomlást.²¹

Az anyagi gondok a hajóparkot is érzékenyen érintették, ami azt jelentette, hogy a 38 forgalomban lévő hajóból mindössze 13 maradt. A nehézségeket tovább fokozta, hogy 1489-től kezdve portai embargó, pontosabban kereskedelmi tilalom volt érvényben Velencével szemben, amely egészen 1512-ig sújtotta a várost. Nem csoda, hogy az államadóság már 1497-ben, tehát jóval a háború kirobbanása előtt 1,6 millió dukátra rúgott!²²

AZ ITÁLIAI HÁBORÚ KÖVETKEZMÉNYEI

A fentiek alapján túlzás nélkül állíthatjuk, hogy néhány évvel a második velencei–oszmán háború után a Köztársaságnak történelme egyik legsúlyosabb válságával kellett szembenéznie. A gazdasági nehézségek politikai problémákkal párosultak, ebben az esetben nem Konstantinápoly, hanem az európai hatalmak irányában. Az itáliai háború első két fázisában a város igen ügyesen helyezkedett, és jelentősen megnövelte területeit, illetve kiterjesztette befolyási zónáját mind az észak-, mind a dél-itáliai régióban. Ezzel azonban szinte az összes, a konfliktusorozatban részt vevő államot sikerült maga ellen fordítania. Még az addig stabil szövetségesnek számító és a háborút kirobbantó Franciaország is csatlakozott az 1508-ben tető alá hozott cambrai-i ligához, amelyben helyet kapott régi ellensége, a Habsburg császár is.²³ Az 1509. évi agnadellói csatában elszenvedett velencei vereség katonai szempontból ugyan nem volt súlyos, azonban politikai következményei pusztítók voltak; nemcsak a velencei hadsereg bomlott fel, hanem egymás után pártoltak el, illetve lázadtak fel a velencei uralom alatt álló észak-itáliai területek. A háború ennek következtében szinte már közvetlenül a lagúnát fenyegette. A velencei diplomácia, ahogyan az várható és logikus is volt, majdnem azonnal reagált és megpróbálta leválasztani a szövetségeseket. Ez először a pápasággal sikerült, miután az emília-romagnai

területekről való lemondásért cserébe II. Gyula pápa titokban szövetséget kötött a várossal a „barbárok”, értsd a császár és a francia király kiűzésére.

A Köztársaság megbízottjai természetesen felkeresték a Portát is, ahol élénk figyelemmel kísérték az eseményeket. A követküldést nagy viták előzték meg; Leonardo Grimani *savio* már egy hónappal az agnadellói csata előtt javaslatot tett a Porta megkeresésére zsoldosok fogadása ügyében, amelyet azonban akkor még leszavaztak. A csata után Girolamo Zorzi vetette fel ismét a kérdést, és bár ez ismét heves vitát generált, a súlyos helyzetre való tekintettel decemberben a Zorzi vezette követség elindulhatott Konstantinápolyba. A velencei ajánlat 5–6 ezer ember felfogadását tartalmazta, az ügy lebonyolítására pedig 100 ezer dukátot szántak. A diplomáciai manőver sovány végeredménnyel járt, ugyanis mindössze egy körülbelül 100 főnyi kontingens jutott el az itáliai harctérre, ahol azonnal be is vetették őket Ivan Nenadić vezetésével.²⁴ Ez a kis csapat nem a szultán hivatalos beleegyezésével kapcsolódott be a harcokba, és ez ráirányítja a figyelmet arra a történetírás által kevésbé hangsúlyozott gyakorlatra, hogy a velencei hadseregben szolgáló *stradióták* (könnyűlovások), vagy a Dalmáciával kapcsolatos forrásokban szintén gyakran felbukkanó *morlakok* egy része bizonyosan török alattvaló volt, tehát oszmán területről fogadták fel őket,

²⁰ LANE 1991. 336.

²¹ ZORZI 1997. 211–213.

²² ZORZI 1997. 209. Ezt annak fényében érdemes szemlélni, hogy 1500-ban a Köztársaság pénzügyi mérlege 1 150 000 dukát bevétel és ugyanekkora kiadás mellett nullszaldós volt. LANE 1991. 280.

²³ MORO 2020. 97–222; NORWICH 1989. 156–209; SETTON 1984. 51–101.

²⁴ PEDANI 2010. 61–63; PEDANI 1994. 121–125.

a helyi török hatóságok, és nyilván a Porta tudtával és beleegyezésével.

Bajezid tartózkodó magatartásának hátterében több ok is meghúzódhatott, de talán a legfontosabb a családi viszály volt; egyik fia, Korkud ugyanis Egyiptomba utazott, hogy mameluk támogatást szerezzen a trón elnyerése érdekében. Próbálkozását nem koronázta siker, de ettől kezdve a maga útját kezdte járni, ahogyan két másik testvére, Ahmed és Szelim is. Az öreg Bajezid aggodalmait nemcsak a trón és fiai viszálya, hanem a súlyos konstantinápolyi földrengés is fokozta, ezért a Topkapi kertjében verette fel a sátrát. A családi és egyúttal trónviszály/válság egészen 1512 áprilisáig eltartott, amikor a fivérek harcából győztesen kikerülő Szelim lemondatta apját a trónról, aki nem sokkal később elhunyt.²⁵

Az új uralkodó nem felejtette el Bajezid és a velencei kormányzat tárgyalásait, és 1513-ban egy újabb, az előbbinél jóval komolyabb ajánlattal kereste meg a Köztársaságot. Ez már reguláris katonaság küldéséről szólt, amely mindenképpen szintlépést jelentett, mivel a Nenadić-féle egység irreguláris, portyázó haderő volt. A tárgyalásokat ezúttal Ali bég vezette, akinek a velencei kormányzat nagy jutalmat ígért, és persze értékes ajándékot a szultánnak és pasáinak is, ha tető alá hozza az egyezséget. Ez végül ezúttal sem sikerült, bár más okokból, mint Bajezid idején. Az új szultán figyelmét 1514-től kezdve keleten a perzsa, majd az egyiptomi kérdés kötötte le, energiáit ezek rendezésére fordította. Ugyanakkor Velence részéről is megszűnt a megegyezés kényszere, mivel a cambrai-i liga szétesett, majd az 1516. évi noyoni egyezményrel a gyakorlatban is megszűnt.²⁶

Ez a két eset, jóllehet a tervek nem valósultak meg, mindenesetre elgondoltató, és lehetőséget ad arra, hogy a Velencének nyújtandó oszmán katonai segítséget némileg szélesebb, a Magyar Királyságot is érintő diplomáciai kontextusba helyezzük. Tudjuk, hogy a Porta már 1455-től kezdve átjárót kért a Magyar Királyságtól, feltehetően az osztrák

és a velencei területek felé.²⁷ A hírt a Velencével mindig hadilábon álló Milánó római követe továbbította haza. A Mátyás magyar király által 1488-ban a Portával kötött békében is szerepelt az átjáró biztosítása,²⁸ amelyet a király nem kényszerből, hanem ellensége, Habsburg (III.) Frigyes császár (1452–1493) stájerországi területeinek fenyegetése és erőinek elvonása érdekében tett lehetővé. Ez a kitétel ettől kezdve minden békében, így az utolsó Mohács előtti magyar–oszmán békében, az 1519. évben is szerepelt. Ezek fényében felmerül a kérdés, hogy az oszmán csapatok tervezett eljuttatása Friuliba Velence szolgálatában nincs-e valamiképpen összefüggésben a Magyar Királyság horvát területein keresztül vezető átjáróval? Friuliba ugyanis szárazföldi úton, különösen egy több ezer fős nehézfegyverekkel, gyalogsággal nagyszámú szekérrel vonuló katonai kontingens számára az egyetlen, járható útvonal Horvátországon keresztül vezetett. Ráadásul, ahogyan a tárgyalások során is elhangzott, a terepet Friuli felé az 1470-es betörései óta jól ismerték az oszmán csapatok.²⁹ A Portával 1503-ban kötött ötéves béke meghosszabbítása sem volt egyszerű. 1510-ből ránk maradt egy békeszerződés szöveg, amelyet beküldője, Piero Pasqualigo budai velencei követ azzal a megjegyzéssel továbbított, hogy a szultán által ratifikált változat, amelyet sajnos a követ nem mellékel, sem formájában, sem tartalmában nem egyezett a magyarral, amelyre Budán Ulászló esküt tett. Beszámolójának a mi szempontunkból a leglényegesebb eleme, hogy a konstantinápolyi változatban nem szerepelt Horvátország. Korábbi írásomban részletesebben is kifejtettem, hogy ennek a hátterében a Porta azon próbálkozása állhatott, hogy Horvátországot leválassza a Magyar Királyságról és oszmán adófizetővé tegye.³⁰ Erre adataink a békeszöveg körüli bonyodalmaktól kezdve, tehát éppen abból az időszakból vannak, amikor Velence bejelentkezett a Portán a katonai segítségért. Elképzelhető, hogy a rendkívül hajlékony oszmán diplomácia ezt a két ügyet összekötötte,

²⁵ PEDANI 2010. 61–62.

²⁶ NORWICH 1989. 207.

²⁷ VÉBER 2025. 198–199.

²⁸ KRUPPA 2024. 12–28. https://real-d.mtak.hu/1637/7/kruppatamas_doktori_mu.pdf (lekérdezés ideje: 2025. 07. 16.)

²⁹ PEDANI 2010. 55–59.

³⁰ KRUPPA 2024. 23–24.

hogy ezzel éket verjen a Magyar Királyság és a Köztársaság közé. Velence az oszmán portyák miatt jelentős évi összeggel, 30 ezer dukáttal támogatta a magyar határvédelmet,³¹ az oszmán fél azonban nem ismerte el törvényesnek a város dalmáciai birtokait, amelyeknek a védelméért fizettek a magyaroknak. Ezt természetesen nem azért tette, hogy kedvezzen vagy gesztust tegyen a magyar fél felé, hanem hogy legitimálja a béke ellenére is folyamatos dalmáciai portyáit, mivel a béke ezekre a területekre nem érvényes.

A történetírás azt feltételezi, hogy a felek között 1511-ben béke vagy fegyvernyugvás állt fenn, amelynek egyértelmű írásos bizonyítékai azonban nem maradtak ránk. Ha ez igaz, akkor ez Bajezid bukásáig érvényben maradt, ennek alapján kézenfekvőnek tűnik a feltételezés, hogy az oszmán fél az egyezségbe belefoglaltatta az elvi lehetőségét a török csapatok átvonulásának a Magyar Királyság területein. Ami egyúttal azt is jelenti, hogy ha sikerül az újabb segítségnyújtási egyezség, akkor – ahogyan valószínűleg Nenadić csapata esetében is történt – éltek volna a lehetőséggel. És nyilván a velenceiek is egyeztettek volna minderről a magyar féllel. Ez egyben azt jelentette volna, hogy Magyarország belekeveredik a cambrai-i liga háborújába, amelybe a liga megalakulásakor II. Ulászló egyébként meghívást kapott. A csatlakozásért cserébe Miksa császár a velencei megszállás alatt álló dalmáciai területek visszaszerzését helyezte kilátásba. Mivel nem ismerek ilyen tematikájú levelezést a három fél között,

úgy vélem, hogy a velencei szándék nem okvetlenül találkozott a magyar fél tetszésével. Ezért számolni kell azzal, hogy az oszmán katonaság átengedésébe a magyar fél nem egyezett volna bele, és így a tervezett sereg szárazföldi mozgatása nem, vagy csak harc árán vált volna lehetségessé. A kutatás jelenlegi állapota alapján nem tudok választ adni arra a kérdésre, hogy a magyarok milyen választ adtak a megkeresésre, valószínűleg a tárgyalások el sem jutottak ebbe a szakaszba.

Az említett belpolitikai okok miatt Bajezid sem erőltethette Velence komolyabb katonai támogatását és talán ez is szerepet játszott abban, hogy 1511-ben végül meghosszabbította az előző évben lejárt magyar–oszmán békét, amely azonban az eddigi ismereteinktől eltérően végül nem lépett érvénybe,³² és egyébként Szelim következő évi hatalomra lépésével amúgy is érvényét veszítette volna. Az új szultán 1513-ban jelentkezett fent említett ajánlatával, és ez szintén nem függetleníthető teljesen a magyar, pontosabban a boszniai/horvát helyzettől. Ugyanis ekkor folyt a harc Szrebernik vára körül, amelyet a magyar csapatok megpróbáltak visszaszerezni.³³ Nehezen hihető, hogy a magyar fél e harcok közepette átengedett volna a területén egy több ezer fős reguláris török hadsereget, különösen, hogy az új szultánnal nem volt érvényes béke a felek között. A kérészetű oszmán–velencei katonai együttműködés így végső soron a két hatalom közötti több évszázados kapcsolat egy érdekes epizódja maradt.

„HÉTKÖZNAPOK” – ZÖLDPOSTÓS CSATATÉR

Szelim 1520-ban bekövetkező halála egyelőre nem befolyásolta az oszmán–velencei kapcsolatokat, ami annak köszönhető, hogy a trónra lépő Szulejmán szultán új politikai irányvonalat jelölt ki. A mind nehezkesebbé váló keleti terjeszkedés helyett a nyugati, elsősorban szárazföldi hódítást, valamint a megszerzett pozíciók biztosítását választotta. Ez a

gyakorlatban a Magyar Királyság elleni támadások újraindítását jelentette. 1521-ben elfoglalta Nándorfehérvárat, amely az addig kitartó déli magyar végvár vonal összeomlását eredményezte.³⁴ Ettől kezdve megnyílt az út az ország belseje (Buda) felé.

A következő évben lecsapott Rodoszra és kiűzte a szigetről a johannita lovagokat, ezzel bebiztosította

³¹ Ezt a Köztársaság az 1502 elején megkötött velencei–magyar szövetség (*Capitula inter serenissimum Hungariae regem et illustrissimum Venetorum tempore pacis cum Turco*) keretében folyósította, amely a török béke időszakára szólt, és Bajezid halálakor lejárt. A szerződést mégis meghosszabbították, és egészen 1521-ig érvényben maradt. Szövegét ld. BCA Ms. A 269, fol. 318v–320v.

³² A békéről ld. FODOR–DÁVID 1994. 193–226; PAPP 2016. 229–243. A béke újabb értékeléséről ld. KRUPPA 2026.

³³ MIKÓ 2020. 577–620.

³⁴ PÁLOSFALVI 2018. 372–395.

az oszmán főváros és a birodalom új szerzeményei, Egyiptom, illetve a közel-keleti tengerparti területek közötti összeköttetést. Néhány évvel később a szultánnak arra is módja nyílt, hogy közvetve beavatkozzon az akkori idők legsúlyosabb nyugat-európai konfliktusába, az itáliai háborúba.

A cambrai-i liga feloszlása ugyanis egyáltalán nem jelentette a háború végét; a két új és fiatal uralkodó, Valois I. Ferenc francia király (1515–1547) és V. Károly spanyol király és német-római császár (1516/1519–1556) Nándorfehérvár elestének évében, 1521-ben újrakezdte az ellenségeskedéseket.³⁵ A cél most is az Itália feletti befolyás, konkrétan pedig Milánó megszerzése volt. A harcok az 1525. évi paviai csatában csúcsosodtak ki, amelyben a francia sereg súlyos vereséget szenvedett, még I. Ferenc is fogságba esett. V. Károly kihasználva a franciák meggyengülését és persze a király fogságát, kikényszerítette a madridi békét, amelyben a franciáknak le kellett mondaniuk itáliai igényeikről, és csatlakozniuk kellett a törökellenes szövetséghez. Ez utóbbi jelentőségét az adja, hogy Károlynak spanyol királyként megoldást kellett találnia a spanyol partokat, illetve a korona ellenőrzése alá tartozó földközi-tengeri szigeteket fosztogató észak-afrikai kalózok portyáira. Nápolyi királyként pedig ugyanez a feladat hárult rá Szicíliát és a dél-itáliai partokat illetően. Ferenc természetesen mindent aláírt, fiait túsznak adta, majd Párizsba érve azonnal kijelentette, hogy a béke érvénytelen, mert kényszer hatása alatt kellett aláírnia, és 1526. május 22-én Velencével, Firenzével és Milánóval közösen megalkototta a Habsburg-ellenes cognaci ligát.³⁶

A szultán élénk figyelemmel kísérte az eseményeket; bár ekkor még nem állt fenn formális szövetség a Porta és a francia király között, Ferenc potenciális szövetségesnek számított a Habsburgokkal szemben. Mialatt 1525-ben Ferenc fogságban volt, anyja, a távollétében kormányzó Savoyai Lujza több követet küldött a Portára Franciaország és királya megsegítése érdekében; az elsőt megölték, azonban a második követ, Frangepán János, 1525 novemberében

szerencsésen megérkezett. A szultán, akinek az erői keleten épp felszabadultak, miután 1524-ben leverte egy veszélyes egyiptomi lázadást, a francia király megsegítését, majd annak szabadulása után fiai kiszabadítását jó ürügyként vélte a támadásra, így kedvező választ adott a megkeresésre és a következő évben megindította csapatait Magyarország ellen.³⁷

Ahogy a franciák, úgy szövetségük, Velence észak-itáliai pozícióját is erősítette a Magyar Királyság bukásához vezető hadjárat, amennyiben Habsburg-erőket vont el az említett régióból, és persze más irányba térítette az oszmán haderőt. A csatában azonban meghalt az ifjú II. Lajos, akinek nem volt utóda, ezért életbe lépett a Habsburg–Jagelló házassági szerződés, amely Habsburg Ferdinándot, V. Károly testvérét juttatta a magyar trónra. Bekövetkezett tehát az, amelytől nemcsak az oszmán, hanem a velencei diplomácia is a legjobban tartott. Mindezt illusztrálja a ránk maradt diplomáciai levelezés: miután a szultán eljuttatta a mohácsi győzelem hírét Velencébe, a kormányzat azonnal gratulált a sikerhez.³⁸ Amikor pedig megérkezett II. Lajos halálhíre, a Szenátus azonnal írt a Portára a bailónak, hogy tegyen meg mindent, hogy a szultán ne engedje, hogy Ferdinánd elfoglalja a magyar trónt.³⁹ Velence és Szulejmán közös jelöltje az 1526. november 11-én legitim módon megválasztott és megkoronázott Szapolyai János volt.

A velencei érdekek kijárását nemcsak az érdekeazonosság, hanem az Ibrahim nagyvezírral fenn tartott kitűnő kapcsolatok is segítették. Ibrahim, Szulejmán gyermekkori játszótársa és bizalmasa ugyanis velencei görög alattvalóként látta meg a napvilágot, és úgy tűnik, ezt nem felejtette el akkor sem, amikor sikerült felkapaszkodnia a legmagasabb posztra. Nagyvezíri időszakában az oszmán–velencei kapcsolatok kiegyensúlyozottak voltak, ám a kegyenc 1536 elején bekövetkező halála már előre vetítette az oszmán politika újabb fordulatát.

Velencének tehát egy vazallus ideális megoldásnak számított. Nem véletlen, hogy a város a kezdetektől támogatta Jánost, akinek a környezetében már

³⁵ MALLETT–SHAW 2014. 140–146.

³⁶ GUNST 1976. 118–119; MALLETT–SHAW 2014. 155–160.

³⁷ GARNIER 2008. 14. Frangepán követségéről részletesen ld. URSU 1908. 29–34.

³⁸ ASVe Collegio, Lett. secr. filza 10, 1526. 10.02.

³⁹ ASVe Capi di Cons. X, Lett. secr., filza 1, 1527.06.21.

1529-ben feltűnt a dózsefi, Lodovico Gritti. Ő és a család több tagja a velencei tanácsülési jegyzőkönyvek szerint aktívan és hatékonyan képviselték a város érdekeit Budán és Konstantinápolyban. Nyilván

ezzel magyarázható, hogy nem tartottak fent külön állandó magyarországi ügyvivőt. Igaz, erre Budán nem is lett volna sokáig módja, és gyakran költözhetett volna János királlyal együtt...

HÁBORÚ HARMADSZOR (1538–1541)

Ibrahim 1536. évi meggyilkolásával a Köztársaság egy nagyon fontos és értékes portai jóakaróját veszítette el. A mindenható kegyenc és nagyvezír halála előtt még tető alá hozta az oszmán–francia egyezményt, amely engedélyezte a francia alattvalók szabad közlekedését az Oszmán Birodalomban, természetesen a megfelelő koncessziók társaságában. Jóllehet az egyezmény a hitetlen államokkal kötött szokásos, ma azt mondanánk, kereskedelmi egyezmény volt, legalábbis formailag, tartalmilag és politikai szempontból a jelentősége ezen messze túlmutatott. A szerződés tulajdonképpen azt az oszmán–francia szövetséget rögzítette, amely a továbbiakban egészen a 17. század végéig alapvetően meghatározta a két állam viszonyát, és amelynek alapja a Habsburg-ellenesség volt.

A Köztársaság természetesen azonnal értesült az új fejleményekről, és azonnal felismerte, hogy igen nehéz helyzetbe került. Egyrészt a szövetség alapját képező Habsburg-ellenes orientáció egybeesett Velence érdekeivel, hiszen az észak-itáliai területek miatt a középkor óta időről időre konfliktusba került a terület hűbérurainak számító császárokkal. A Habsburg császárok, különösen I. Miksa, majd V. Károly színre lépésével ennek kiterjedtsége új dimenziót öltött. A franciákkal a városnak igazában véve nem volt különösebb érdeklentéte, az előbbieket ugyanis Itáliában a Milánói Hercegségre és a Nápolyi Királyságra tartottak dinasztikus alapon igényt, az Észak-Itáliát nyugatról keletre rézsútosan kettévágó Pó jobb partján fekvő *Terrafermával* kapcsolatban ilyen követelést soha nem fogalmaztak meg.

Sokkal nagyobb problémát okozott a Porta. 1535-ben V. Károly koronázási esküjéhez híven és az uralma alatt álló a spanyol, valamint a dél-itáliai partok védelmében elfoglalta Tuniszt, amelyet

Szulejmán *casus bellinek* tekintett. Ezért, ahogy említettem, szövetkezett I. Ferenc francia királlyal, akinek az országát V. Károly szintén megtámadta, és megkezdte a flotta mozgósítását. A győztes tuniszi hadjárat és a nyomában támadt lelkesedés hatására III. Pál pápa évszázados reflexek alapján egy törökellenes szövetség szervezésébe kezdett,⁴⁰ amelyet természetesen V. Károly aktívan támogatott. A ligába várták Franciaországot, Velencét, amely a felvázolt okokból a semlegesség (*neutralità*) politikáját folytatta. Erről nehezen mondott le, akkor is csak kényszer hatására. A veszély miatt ugyanakkor egyre szorosabbra fűzte diplomáciai kapcsolatait a törökellenes hadjáratot propagáló Szentszékkal, bár ezt néha megzavarták az itáliai háború eseményei, például a pápai csapatok támadása az urbinói herceg ellen Camerino birtoklása miatt.⁴¹

A velencei kormányzat tehát érzékelte a veszélyt, ezért 1536. november 16-án határozatot hozott, amelyben a flotta hajóinak számának 27-ről 50-re emelte.⁴² Ehhez pápai engedéllyel igénybe vette a tizedbevételek egy részét is. Minderre azért került sor, mert a Velencébe befutó hírek szerint a szultán egy körülbelül 150 hajóból álló flottát készített fel, igaz, ekkor még nem kifejezetten a város ellen, hanem a franciákkal való együttműködés keretében: de ezt természetesen küldhették akár Velence ellen is.

Az oszmán–velencei kapcsolatokat nemcsak a Valois–Habsburg-ellentét terhelte meg, amelyben a Porta egyértelműen az előzőt támogatta, hanem például a Vallaresso-, illetve az úgynevezett Contarina-ügy.⁴³ Piero Vallaresso egy velencei kereskedő volt, aki óriási összegű adósságot halmozott fel több oszmán főmáltóságnál, és mivel a kereskedő nem tudott fizetni, a pénzt a Signoriától követelték. A Contarina, ahogy a neve is mutatja, a Contarini

⁴⁰ SETTON 1984. 395–401, 413–414, 431–449.

⁴¹ SETTON 1984. 402, 426.

⁴² SETTON 1984. 402.

⁴³ SETTON 1984. 407–410.

család hajója volt, amelyet az oszmán hatóságok elkoboztak, és nem akarták visszaadni, a velenceiek szerint hamis adatokat hozva fel ürügyül a hajó rakományát illetően. Ez a két ügy éppen akkor terhelte meg az oszmán–velencei kapcsolatokat, amikor a Porta amúgy is elfordult a Köztársaságtól, és félő volt, hogy ezen ügyeket felhasználják az oszmánok a béke felrúgására. A szultáni diplomácia igazi szándékát mindazonáltal az jelezte, hogy a Velencébe küldött Junusz bég hozott a tarsolyában Szulejmántól egy ajánlatot a francia–oszmán szövetséghez való csatlakozásra, amely természetesen a császár, és rajta keresztül a fentebb említett törökellenes szövetség ellen irányult volna. Erre Velence csak rossz választ adhatott: ha csatlakozik, akkor amellett, hogy magára vonja V. Károly és III. Pál haragját, veszélyezteti a Köztársaság szárazföldi pozícióit, mindezt úgy, hogy az oszmánokat erősíti meg a térségben. Ha viszont visszautasítják, azt a már említett vitás ügyek mellett Szulejmán ürügyként használhatja fel a háború megindítására, hisz ez a válasz a császár melletti közvetett kiállást jelenti. Nem csoda, hogy a Szenátusban nagy vita alakult ki, amelynek eredményeként 1537. január 30-án arról tájékoztatták Junuszt,⁴⁴ hogy az ajánlatot nem fogadhatják el, mert az nemcsak a már 1503 óta fennálló, még II. Bajeziddel kötött és azóta többször meghosszabbított oszmán–velencei béke megsértése lenne, hanem az 1529-ben V. Károllyal kötött bolognai békéé is. Egyébként is, Velence francia barátsága nyilvánvaló, nincs szükség ennek

formális megerősítésére. Azt persze már nem tették hozzá, hogy különösen úgy, hogy ebbe belevegyék a város rettegett ellenségét, az Oszmán Birodalmat. Junusz bég február 17-én hagyta el a várost az elutasító válasszal, míg a Signoria már egy héttel korábban levelet küldött a római velencei követnek, Marcantonio Contarininek, hogy eszközöljön ki újabb pápai segílyt a tizedbevételek terhére 100 ezer dukát értékben a hajóhad megerősítése érdekében.⁴⁵ Világossá vált, hogy az újabb oszmán háború most már elkerülhetetlen.

1537 októberében kihirdették a törökellenes ligát, amelynek tagjai a pápa, V. Károly, Ferdinánd magyar király és Velence voltak, és ahová természetesen most is hiába várták a franciákat. Néhány hónappal később, 1538. február 24-én a franciák barátja és Szulejmán vazallusa, Szapolyai János magyar király megkötötte a váradi békét a Habsburgokkal. A békét eltitkolták a szultán elől, mivel értelemszerűen törökellenes éle volt, és részét képezte annak a szövetségi rendszernek, amelyet a Habsburgok, a pápaság és Velence hívtak életre. A szövetkezőknek, pontosabban a Habsburgoknak ugyanis azt kívánta az elemi érdeke, hogy a háború esetén a Magyar Királyság területe felől biztosítsák a békét, János, illetve a törökök ne támadják meg őket. Ugyanezen megfontolások álltak az I. Ferencsel folytatott tárgyalások hátterében is: vele néhány hónappal később, június 18-án sikerült aláírni Nizzában a fegyverszünetet.⁴⁶

PREVEZA – AZ 1540. ÉVI VELENCEI–OSZMÁN BÉKE

Amikor a liga hajóhada 1538. szeptemberben támadásba lendült, Velence már régóta hadban állt a törökökkel. Az oszmán szövetségi ajánlat visszautasítása azzal a következményekkel járt, hogy egy huszonötezer főnyi oszmán sereg 1537. augusztus 25-én partra szállt Korfu szigetén és ostrom alá vette a szigetet védő erődítményt. A három hétig tartó ostromnak a rossz, viharokkal tarkított esős idő, majd a nyomában kitörő járvány vetett véget. Az erőd megmenekült, az oszmán kudarcot azonban ellensúlyozta, hogy mivel a Köztársaságnak

arra már nem volt ereje, hogy kiterjedt partvidékét megvédje, és sorra estek el a velencei ellenőrzés alatt álló égei-tengeri szigetek. A következő évben az Andrea Doria vezetése alatt álló egyesült keresztény hajóhad szeptember 27-én Preveza mellett vereséget szenvedett a Hajreddin Barbarossa vezetése alatt álló oszmán flottától. Jóllehet a kudarc nem volt olyan súlyos (a spanyolok manapság sem tartják vereségnek), de az egyetlen kézzelfogható siker, az 1538-ban keresztény kézre kerülő Herceg Novi 1539-ben történő oszmán visszafoglalása

⁴⁴ SETTON 1984. 409.

⁴⁵ SETTON 1984. 410.

⁴⁶ Az események részletes ismertetéséhez ld. KÖRÖSI 2008. 181–187.

után Velencében nem láttak esélyt a sikeres folytatásra. Ezért – miként korábban is – a harcokkal párhuzamosan keresték a Portával való megegyezés lehetőségét. Ennek érdekében, ahogyan ez már korábban is megtörtént, a város hajlandó volt komoly árat fizetni, amelyet különösen két 1540-ben elesett kereskedelmi központ elvesztése érintett fájdalmasan. Nauplia és Monemvasia ugyanis az utolsó peloponnészoszi támaszpontok közé tartoztak. Velence tárgyalási alapként 150 ezer dukátot ajánlott ennek a két településnek a visszaadásáért, de a megbízottak végső ajánlatként 300 ezer dukáig elmehettek.

Szulejmán azonban kíméletlen volt; a 300 ezer dukátot a velenceiek ellen folytatott hadjárat kompenzációjaként (!) fogadta el, és a három háborús év összes területi nyereségét megtartotta. A béke bennünket érdeklő harmadik legfontosabb pontjaként a velencei hajóknak nemcsak a lagúnákba való behajózáskor kellett engedélyt kellett kérnie az oszmán hatóságoktól, hanem kihajózás esetén is. Ez az új feltétel már a város szuverenitását érintette.⁴⁷

Az 1540. évi béke, azon túl, hogy igazi megaláztatást jelentett, a külvilág számára is világosan jelezte Velence hatalmának megroppanását. Ennek nemcsak katonai, politikai, gazdasági, hanem morális vetülete is volt: ezek a tényezők pedig nem választhatók el egymástól. Két évvel a béke után kiderült, hogy Szulejmán nem véletlenül nem fogadta el a fentebb említett 150 ezres ajánlatot: a Köztársaság két magas rangú hivatalnoka, egy testvérpár, Nicoló és Constantino Cavazza, egyikük a Senato, a másik a Tízek Tanácsának titkára, fizetett francia kémként előre átadták a békekötés miatt a Portára küldött Contarini követnek adott instrukciókat. Ebben szerepelt nemcsak az ősszeg, hanem az is, hogy ha a szultán hajthatatlan lenne, akkor a követ lemondhat a két szigetről. A velencei francia követ ezt az értékes információt szolgáltatva ki a szultánnak.⁴⁸ Az eset mutatja, hogy a korrupció az állami hierarchia legmagasabb szintjéig elért. Így pedig akkor sem lehetett sikeres háborút vívni.

A helyzetet, amelynek következtében a város elvesztette a második, majd a harmadik oszmán háborút is, Cristofaro da Canale hajóskapitány 1539-ből származó megjegyzése igen szemléletesen világítja meg: „*Ahogyan régi históriáinkban olvashatjuk, [a Köztársaság] sokszor állított fel hatalmas hadseregeket. Ez ma már biztosan nem lehetséges, mivel a nép nem él olyan összhangban és odaadóan, mint akkoriban. Jelenleg ugyanis olyan kényelmesen él a szerencse által biztosított javakból, hogy csak valami nagyon fontos szükséglet késztetné arra, hogy önkéntesként szálljon fel a gályákra.*”⁴⁹

E rövid és vázlatos áttekintés végén a következő jellegzetességeket emelném ki Velencének az Oszmán Birodalommal kialakított diplomáciai kapcsolatait illetően a 16. század első évtizedeiben: 1) A velencei diplomácia mindvégig „Janus-arcú” volt, mert erőfeszítéseit megosztotta a tenger és a szárazföld (*Terraferma*) között. 2) A földrajzi felfedezések következményei, valamint az Oszmán Birodalom hegemon törekvései a Földközi-tengeren tovább erősítették ezt a kettősséget. 3) Ez a felemás stratégia passzív keleti politikát eredményezett; Velence az itáliai háborúk miatt erőforrásait megosztva védekezett, miközben keleten az oszmánok offenzívája fenyegette. 4) A Köztársaság saját politikájának foglyává vált: a tengeri kereskedelem csökkenő bevételeit a szárazföldi birtokok ellensúlyozhatták, ám ezeket csak francia és paradox módon oszmán segítséggel tudta biztosítani. 5) A semlegesség doktrínája, amelyet a háború tanulságaként 1540 után követett, a hanyatlást nem állította meg, sőt inkább gyorsította, mivel ehhez igazi erőt kellett volna mutatni, amely azonban már nem állt elégséges mértékben a rendelkezésére.⁵⁰ A város a 16. század elején válaszúthoz ért, döntési kényszerbe került, amelyre a választ az itáliai háború, a cambrai-i liga még sürgetőbbé tette.

Mindebből egy további következtetés adódik Velence és a változó politikai körülmények jelentette új kihívások vonatkozásában: nem biztos, hogy a gazdaságnak (és gazdagságnak) kell(ene) megalkotnia a stratégiát, hanem fordítva, a vízió (stratégia)

⁴⁷ NORWICH 1989. 233–234.

⁴⁸ NORWICH 1989. 235.

⁴⁹ Az idézetet ld. NORWICH 1989. 235.

⁵⁰ NORWICH 1989. 238–239.

teremti meg azokat az alapokat, amelyekre a politika és végső soron az állam is épül.⁵¹ Ez visszavezet arra a velencei történetírást máig is megosztó kérdéshez, hogy vajon mennyire bizonyult kifizetődő lépésnek,

hogy az ereje teljében lévő Köztársaság óriási viták után a 15. században addigi stratégiájának feladása és egy új útra lépve a szárazföldi domínium létrehozásának doktrínájának elfogadása mellett döntött.⁵²

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Archivio di Stato di Venezia

Capi di Consiglio X, Lettere secrete, filza 1

Collegio, Lettere secrete., filza 10

Senato, Deliberazioni, Secrete, reg. 38

Bologna, Biblioteca Comunale dell'Arciginnasio (BCA)

Ms. A 269

Adattárak, forráskiadványok

SANUTO III: *I diarii di Marino Sanuto III.* a cura di RINALDO FULIN. Venezia, 1880.

Szakirodalom

ÁGOSTON 2021: ÁGOSTON GÁBOR: *Az oszmán hódítás és Európa.* Budapest, 2021.

IEJ. BARTA 2009: IEJ. BARTA JÁNOS: *Az itáliai háborúk (1494–1559).* In: POÓR JÁNOS (szerk.): *A kora újkor története.* Budapest, 2009.

GARNIER 2008: GARNIER, Édith: *Alliance impie. Francois Ier et Soliman le Magnifique contre Charles Quint (1529–1547).* Paris, 2008.

FISHER 1948: FISHER, Sydney Nettleton: *The Foreign Relations of Turkey (1481–1512).* Illinois Studies in the Social Sciences, vol. 30, no. 1. Illinois, 1948.

FODOR–DÁVID 1994: FODOR PÁL – DÁVID GÉZA: Magyar–török béketárgyalások 1512–1514-ben. *Történelmi Szemle* 36 (1994) 193–226.

GUNST 1976: GUNST PÉTER: *V. Károly.* Budapest, 1976.

INALCIK 2004: INALCIK, Halil: A Case Study in Renaissance Diplomacy: the Agreement between Innocent VIII and Bayezid II on Djem Sultan. In: Yurdusev, A. Nuri (ed.): *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?* New York, 2004. 66–88.

KOSÁRY 1978: KOSÁRY Domokos: *A magyar külpolitika Mohács előtt.* Budapest, 1978.

KRUPPA 2023a: KRUPPA Tamás: Az 1501. évi oszmánellenes velencei–magyar–pápai szövetség a velencei követjelentések fényében. In: VARGA Szabolcs (szerk.): *Elsüllyedt Mohács. Újabb tanulmányok a mohácsi csatával kapcsolatos kutatások eredményeiből.* Budapest, 2023. 131–136.

KRUPPA 2023b: KRUPPA Tamás: Megjegyzések az 1501. évi magyar–velencei–pápai szövetség történetéhez. Egy oszmánellenes liga anatómiája. *Gesta* 21 (2023) 38–44.

KRUPPA 2024: KRUPPA Tamás: *A Jagellóktól a Szapolyaiakig. Két évtized a Magyar Királyság történetéből (1519–1541).* Szeged, 2024. (Akadémiai doktori értekezés)

KRUPPA 2026: KRUPPA Tamás: Magyar–oszmán béketárgyalások és békekísérletek Mohács előtt (1503–1526). *Hadtörténelmi Közlemények* 138:2 (2026) (megjelenés alatt)

MALLET–SHAW 2014: MALLET, Michael – SHAW Christine: *The Italian Wars, 1494–1559. War, State and Society in Early Modern Europa.* London–New York, 2014.

MATUZ 1990: MATUZ József: *Az Oszmán Birodalom története.* Budapest, 1990.

MIKÓ 2020: MIKÓ GÁBOR: Oszmánellenes hadjáratok lehetőségei a 16. század elején. Kísérlet Szrebernik, Szokol és Tessány várak visszahódítására 1513-ban. *Századok* 154:3 (2020) 577–620.

MORO 2020: MORO, Federico: *Venezia nella tempesta 1499–1517,* Gorizia, 2020.

MORO 2020: MORO, Federico: *Venezia offensiva in Italia, 1381–1499 il secolo lungo di San Marco.* Gorizia, 2019.

⁵¹ Erről ld. MORO 2020. 646.

⁵² Erről ld. LANE 1991. 265–272.

- NEMES 2016: NEMES Gábor: Pápai követek a Mohács előtti Magyarországon. *Századok* 150:2 (2016) 369–385.
- NEMES 2018: NEMES Gábor: Pietro Isvalies bíboros veszprémi püspök. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Folyamatosság és változás. Egyházszervezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században*. Veszprém, 2018. 9–46.
- NORWICH 1989: NORWICH, John Julius: *Storia di Venezia. Dal 1400 alla caduta della Repubblica II*. A cura di Carlo Gottardi. Milano, 1989.
- PAPP SÁNDOR: A török béke kérdése. A Dózsa-féle parasztháború idején. In: EGYED EMESE – PAKÓ LÁSZLÓ (szerk.): *Certamen III. Előadások a Magyar Tudomány napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szaksztyályában*. Kolozsvár, 2016. 229–243.
- PÁLOSFALVI 2018: PÁLOSFALVI, Tamás: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*. Leiden, 2018.
- PEDANI 2006: PEDANI, Maria Pia: *Breve storia dell'Impero Ottomano*. Roma, 2006.
- PEDANI 1994: PEDANI, Maria Pia: *In nome del Gran Signore*. Venezia, 1994.
- PEDANI 2010: PEDANI, Maria Pia: *Venezia porta d'Oriente*. Bologna, 2010.
- SETTON 1978: SETTON, Kenneth: *The Papacy and the Levant (1204–1571) II–III*. Philadelphia, 1978–1984.
- URSU 1908: URSU, Ion: *La politique orientale de François Ier (1515–1547)*. Paris, 1908.
- VÉBER 2025: VÉBER Zoltán: *Hunyadi János törökellenes politikája 1444–1456*. Debrecen, 2025. (PhD értekezés)
- ZORZI 1997: ZORZI, Alvise: *Venezia nel secolo di Tiziano*. Milano, 1997.

DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF VENICE AND THE OTTOMAN EMPIRE (1499–1540)

TAMÁS KRUPPA

KEYWORDS: early modern diplomacy, Hungary and the Papacy, Venetian diplomacy, Venetian-Hungarian relations, Hungarian-Ottoman war

This study examines the development of diplomatic relations between the Republic of Venice and the Ottoman Empire from 1499 to 1540. The relationship between these two powers was shaped by their geographical proximity, as well as by competing interests in maritime trade. Venice's dominance of the Mediterranean hindered Ottoman expansion. During the Second Ottoman–Venetian War (1499–1503), the Italian city-state incurred significant territorial and economic losses, lost its naval supremacy and saw its influence confined to the eastern Mediterranean. Following the war, Venetian diplomacy centred on survival: the Republic sought to maintain economic stability and trade in the Levant. However, the Ottoman Empire's eastern conquests (Syria and Egypt) reshaped the region. Along with the opening of the Portuguese route to India and the continuation of the Italian wars, this had serious consequences for the Venetian economy. The secret diplomacy conducted with the Ottomans is a clear illustration of Venice's pragmatic foreign policy, which sought participation in anti-Ottoman alliances while maintaining relations with the Porte. By the end of the period, during Süleyman's reign, Venetian–Ottoman relations had stabilised: the rivalry between the two powers had been replaced by forced cooperation, in which both diplomacy and trade played a key role. Venetian diplomacy was 'Janus-faced' because it divided its efforts between the sea and the mainland (Terraferma), a strategy that was reinforced by geographical discoveries and the Ottoman Empire's hegemonic aspirations. This dual strategy resulted in a passive eastern policy, making the Republic a prisoner of its own strategy. Declining revenues from maritime trade could be offset by land holdings, but securing these required French and, paradoxically, Ottoman assistance. The Republic no longer had the power to assert its interests in accordance with its declared doctrine of neutrality. Venice was gradually pushed out of the ranks of the great powers.